

อัตตาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์
มองผ่านพุทธปรัชญาเถรวาท*
THE SELF IN MICHEL FOUCAULT'S POSTMODERN PHILOSOPHY
THROUGH THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

นพดล ปรางค์ทอง

Nopphadon Prangthong

สวัสดี อโนทัย

Sawat Anothai

สมบุญ บัญโท

Somboon Boondo

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

Saint John's University, Thailand

E-mail: nopphadonpr@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคตามแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ 3) เพื่อวิเคราะห์อัตตาของมิเชล ฟูโกต์ ผ่านพุทธปรัชญาเถรวาท และ 4) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับอัตตาในการนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การศึกษาเอกสารและนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ภายใต้กระบวนการศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญา

ผลการศึกษาพบว่า

1. พุทธปรัชญาเถรวาทเสนอว่า อัตตาเกิดจากอวิชชาและมาจากการรวมตัวกันของขันธ 5 ซึ่งจะต้องดำเนินไปตามกฎไตรลักษณ์ และปฏิเสธสมุปบาท การจะสลายความยึดมั่นถือ

* Received 6 April 2019; Revised 26 April 2019; Accepted 26 April 2019.

มันว่าเป็นอัตตาหรือดับทุกข์ได้นั้น จำเป็นจะต้องรู้เท่าทันอัตตา เข้าถึงความเป็นอนัตตา และบรรลุนิพพานเป็นที่สุด

2. อัตตาหรืออัตบุคคลในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ นั้น เกิดจากศาสตร์ว่าด้วยมนุษย์ โดยจะถูกอธิบายผ่านอำนาจ ความรู้ ความจริง และปฏิบัติการทางวาทกรรมของสังคม แนวปฏิบัติของปัจเจกบุคคล คือ การต่อต้านขัดขืน การกำกับตนเอง ปฏิบัติการแห่งเสรีภาพ และการเอื้ออาทรต่อตนเอง

3. ฟูโกต์อธิบายตัวตนของมนุษย์ในระดับสมมติสัจจะ ผ่านวาทกรรม อำนาจ และระบอบแห่งความจริงในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นตัวตนในลักษณะสัมพันธ์ มีพลวัต และความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมุ่งเน้นอธิบายตัวตนในเชิงอภิปรัชญา และนำเสนอในฐานะเป็นความจริงสมบูรณ์ หรือ ปรมาตมสัจจะ ต้องพัฒนาไปสู่ระดับโลกุตตระ คือ การหลุดพ้นจากความยึดมั่นเรื่องตัวตนอย่างสิ้นเชิงที่เรียกว่า “นิพพาน”

4. องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาวิจัย คือ ปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์กับพุทธปรัชญาเถรวาท มุ่งความสนใจไปที่ตัวตนคนละระดับ กล่าวคือ ฟูโกต์มุ่งความสนใจและอธิบายอัตตาในระดับโลกียะ ในขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมุ่งความสนใจนำเสนออัตตาในระดับโลกุตตระหรือในเชิงอภิปรัชญา ทั้งสองแนวคิดนี้แทบจะไม่ได้ขัดแย้งกัน แต่กลับเสริมเติมแต่งกันและกันอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสามารถหลอมรวมเป็นองค์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาตัวตนของมนุษย์ได้

คำสำคัญ : อัตตา, ปรัชญาหลังนวยุค, มิเชล ฟูโกต์, พุทธปรัชญา

Abstract

The objectives of this article are as follows: 1) to study the concept of self in Theravada Buddhist philosophy. 2) To study the concept of self in postmodern philosophy based on the concept of Michel Foucault. 3) To analyze the self of Michel Foucault through the Theravada Buddhist philosophy. 4) To create a new body of knowledge of the self to improve the quality of human life. This research is a qualitative research by studying the analytical description through the analytic, appreciative and regulatory approach so as to lead to the creativity of new knowledge in philosophy.

The results of study were found as follows:

1 . Theravada Buddhist philosophy explains that self is caused by ignorance and the combination of the Five Aggregates or Khantha, which is governed by the Three Characteristics of Existence or Trilaksana and the Dependent Origination or Paticcasamuppada. Knowing yourself as Soullessness or Anatta and to achieve Nirvana in the end is the way to be free from suffering.

2. The self or the subject in Michel Foucault's postmodern philosophy is derived from human sciences. Foucault recommends that what should we do within this context is resistance, self-regulation, technology of self, practice of freedom and caring self.

3. Foucault explains the human self as the conventional truth through the discourses, the power and the regime of truth in each era, which is a relative, dynamic and constantly changing, while Theravada Buddhist philosophy focuses on the metaphysical self and presents it as an absolute truth and it must be developed to the transcendental level which is the liberation from the self completely called Nirvana.

4. The new body of knowledge from this study is Michel Foucault's postmodern philosophy and Theravada Buddhist philosophy which focus on different levels of self, that is to say Foucault focused and explained human's self on worldly level whilst Theravada Buddhist philosophy focused on transcendental level or metaphysics. Both philosophical concept has no conflict but significantly complementing each other and can be integrated into a new body of knowledge for human self-development.

Keywords: Self, Postmodern Philosophy, Michel Foucault, Buddhist Philosophy

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงกระบวนทรรศน์ครั้งสำคัญจากยุคสมัยใหม่หรือนวศตวรรษเป็นกระบวนทรรศน์แบบหลังสมัยใหม่หรือหลังนวยุคนั้น สืบเนื่องจากการที่มนุษย์จำนวนหนึ่งได้พิจารณาเห็นความขัดแย้งและการทำลายล้างกันของมวลมนุษยชาติในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ซึ่งกล่าวได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโลกใบนี้ไม่ว่าในระดับรัฐหรือในระดับปัจเจกบุคคล ล้วนแล้วแต่มีที่มาจากแนวคิดเรื่อง “ตัวตน” เป็นสำคัญ โดยเฉพาะการยึดถือว่าแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่ตนยึดถือเพียงระบบเดียวเท่านั้นที่เป็นจริงที่สุด หรือดีที่สุด ที่เรียกว่า ลัทธิวจนศูนย์นิยม (logocentrism) จนนำไปสู่ความยึดมั่นถือมั่น (attachment) ในตัวตน หรือพวกตน แม้แต่การแบ่งกลุ่ม แบ่งสี หรือการนิยามความหมายเกี่ยวกับตัวตนว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองบางกลุ่มนำมาใช้ในสังคมการเมืองไทย ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความหมายให้กับกลุ่มหรือขบวนการของตนเอง และเป็นชนวนไปสู่ความขัดแย้งที่เข้มข้นในสังคมไทยในระยะที่ผ่านมา ความขัดแย้งในทางการเมือง ชาติพันธุ์ หรือศาสนาจะแหลมคมแค่ไหนเพียงใด ขึ้นอยู่กับความเข้าใจเรื่องตัวตนหรือการนิยามความหมายเรื่อง “ตัวตน” ทั้งในทางชาติพันธุ์ ศาสนา หรือการเมือง และระดับความยึดมั่นถือมั่นต่อความคิดเรื่องดังกล่าวว่ามีมากน้อยเพียงใดด้วย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความคิดความเข้าใจเรื่อง “อัตตา” หรือ “ตัวตน” ถือว่าเป็นสมมุติฐานสำคัญที่อาจบานปลายขยายตัวออกไปเป็นปัญหาความขัดแย้งหรือความทุกข์ยากเดือดร้อนของมนุษย์ทั้งหลายในโลก

แนวคิดเรื่อง “อัตตา” หรือ “ตัวตน” เป็นแนวคิดที่สำคัญในทางศาสนาและปรัชญา นักปรัชญาหลายยุคหลายสมัยทั้งในตะวันตกและตะวันออกสนใจในประเด็นนี้ร่วมกัน และเลือกใช้คำเรียกที่แตกต่างกันออกไป พื้นฐานของคำว่า “อัตตา” หรือ “ตัวตน” ที่ใช้กันทั่วไป โดยเฉพาะในเชิงอภิปรัชญานั้น หมายถึง ธาตุแท้ของชีวิต นักปรัชญาตะวันตกจำนวนมากยอมรับร่วมกันว่า การจะเข้าใจความหมายของ “ตัวตน” ได้โดยการพิจารณาความหมายของเรื่องคุณสมบัติก่อน กล่าวคือ คุณสมบัติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ และคุณสมบัตินี้จะมิอยู่ได้ก็ต่อเมื่อ “มีอะไรบางอย่าง” รองรับอยู่ คำว่า “อะไรบางอย่าง” ที่กล่าวถึง คือ “ตัวตน” และ “ตัวตน” นี้จะเป็นศูนย์กลางแห่งความเปลี่ยนแปลง โดยที่ตัวมันเองไม่เปลี่ยนแปลง และเมื่อมันไม่เปลี่ยนแปลง มันจึงต้องเป็น “สิ่งที่มีอยู่จริง” และสามารถมีอยู่อย่างเป็นอิสระด้วยตัวเองและบางแนวคิดบอกว่าเป็นสิ่งนิรันดร์ (ศิริวรรณ โอสถานนท์, 2539)

ความหมายและความเข้าใจเรื่อง “อัตตา” หรือ “ตัวตน” ตามแนวคิดของนักปรัชญาแต่ละคนตั้งแต่ยุคกรีก อาจมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปตามแนวโน้มความสนใจ สำหรับในปรัชญาตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สนใจในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น แนวคิดเรื่อง “ตัวตน” เป็นที่ศึกษาและรับรู้กันอย่างแพร่หลาย ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางแห่งการยึดมั่นถือมั่น และสำคัญมั่นหมายต่าง ๆ นานา อันนำไปสู่การว่ายวนอยู่ในมหาสมุทรแห่งความทุกข์ของมวลมนุษย์

แนวความเชื่อเรื่อง “ตัวตน” นี้มีการสอนสืบต่อกันมาทุกศาสนาในโลก พุทธศาสนาเองแม้จะกล่าวถึงเรื่องอัตตาหรือตัวตน แต่ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า การเข้าใจว่าเป็น “อัตตา” นั้นคือความเข้าใจที่ผิดพลาด เพราะแท้จริงแล้วมีเพียง “อนัตตา” เท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูกรเสนียะ ศาสตรา 3 จำพวกนี้ มีอยู่ปรากฏอยู่ในโลก 3 จำพวกเป็นไฉน ศาสตราบางคนในโลกนี้ บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ อนึ่ง ศาสตราบางคนในโลกนี้ บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ แต่ในปัจจุบันไม่บัญญัติเช่นนั้นในสัมปรายภพ อนึ่ง ศาสตราบางคนในโลกนี้ ไม่บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ใน ๓ จำพวกนั้น ศาสตราที่บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ นี้เรียกว่า สัสสวาท ศาสตราที่บัญญัติอัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ แต่ในปัจจุบัน ไม่บัญญัติเช่นนั้นในสัมปรายภพ นี้เรียกว่า อุกเขวาท ศาสตราที่ไม่บัญญัติอัตตาโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ นี้เรียกว่า สัมมาสัมพุทธะ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

นอกจากนี้ แนวคิดเกี่ยวกับตัวตนบางประเด็นที่สืบทอดมาในทางตะวันตก เช่น แนวคิดของบิดาแห่งปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ คือ เรอเน่ เดส์การ์ต (René Descartes) ผู้เสนอความคิดผ่านวลีอันโด่งดังว่า “I think therefore I am” ข้าพเจ้าคิดเพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีอยู่ กล่าวกันว่า วลีนี้เองที่สะท้อนแนวคิดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางในการนิยามสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา และด้วยวิธีการทางความคิดในการยืนยันตนเองและรูปแบบที่ยึดเอาตัวตนเป็นศูนย์กลางนี้ ได้ส่งผลให้เพิ่มการสร้างตัวตนขึ้นมาในรูปของปฏิบัติการทางสังคมอย่างมากมาย เช่น การยึดถือลัทธิชาตินิยมสุดขั้ว ลัทธิศาสนาและความเชื่อ ตลอดจนประเพณีและค่านิยมต่าง ๆ และ

รวมถึงรสนิยมและการดำเนินชีวิตของแต่ละคน หรือแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า “ศักดิ์ศรี” ก็ล้วนเกิดขึ้นมาจากสิ่งที่เรียกว่า ตัวตนในแบบรวมหมู่ และตัวตนแบบปัจเจกทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม เท่าที่ได้สำรวจพบว่า นักปรัชญาตะวันตกสนใจอัตตาในฐานะของอภิปรัชญา แต่ไม่ได้สนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์เหมือนปรัชญาตะวันออก ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของการศึกษาหรือความสนใจปรัชญาของนักคิดตะวันตกนั้นส่วนมากต้องการรู้เพื่อรู้ แต่ไม่ได้ต้องการนำไปสู่การปฏิบัติเหมือนปรัชญาตะวันออก ต่างจากการนำเสนอแนวคิดเรื่องอาตมันหรืออัตตาของฮินดูและพระพุทธศาสนา แม้ว่าจะนำเสนอแนวคิดเหล่านี้ในเชิงอภิปรัชญาเหมือนปรัชญาตะวันตก แต่ก็ไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ยังได้เสนอแนวคิดทางจริยศาสตร์ตามมาอีกด้วย เช่น การปฏิบัติโยคะเพื่อให้อาตมันกลับไปเป็นหนึ่งเดียวกับปรมาตมัน รวมถึงการเสนอแนวคิดเรื่องการไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน หรือแนวคิดเรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งเป็นนักปรัชญาหลังนวยุคที่มีชื่อเสียงในทางตะวันตกที่นำเสนอประเด็นเรื่องอัตตาหรืออัตบุคคล (Subject) ไว้อย่างเด่นชัด อาจจะทำให้เราเห็นจุดร่วมหรือความสอดคล้องต่อกันบางอย่างในการวิเคราะห์ตัวตนหรือธรรมชาติของมนุษย์ ทำให้สามารถเห็นว่า ตัวตนของเราประกอบสร้างขึ้นได้อย่างไร หรือหากใช้ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาก็คือการนำเสนอให้เห็นที่มาที่ไปหรือกระบวนการในการปรุงแต่งความเป็นตัวตน บุคคล เรา เขา ของมนุษย์ในลักษณะต่าง ๆ ว่าความสำคัญมันหมายเข่นนั้นขึ้นได้อย่างไร เพื่อท้ายที่สุดจะนำมาสู่องค์ความรู้ใหม่ในการเข้าใจใคร่ครวญ หรือมีสติ รู้เท่าทันตนเอง ผู้อื่น รวมถึงปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้น และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขสุนทรีย์และมีอิสรภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคตามแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอัตตาของมิเชล ฟูโกต์ ผ่านพุทธปรัชญาเถรวาท
4. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับอัตตาในการนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยการศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก 45 เล่ม ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี คัมภีร์อรรถกถา ฎีกาและอนุฎีกาที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค อภิธัมมัตถสังคหะ มลีนทปปัญา เป็นต้น รวมทั้งศึกษาผลงานสำคัญ ๆ ของมิเชล ฟูกูต์ ในภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องอัตตาหรือตัวตนของมนุษย์ และศึกษาจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) จากวิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน บทวิจารณ์ เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่ได้กล่าวถึงเรื่องอัตตา จากนั้นนำมาศึกษาประเด็นต่าง ๆ โดยละเอียด แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิจัยทางปรัชญาแบบวิภาษวิธี (dialectic method) และการใช้เหตุผลแบบมีวิจารณ์ญาณ (discursive method) ภายใต้กระบวนการศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในทางปรัชญา

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาความเชื่อเรื่องอัตตาหรืออาตมมันที่แพร่หลายอยู่ในปรัชญาอินเดียก่อนพุทธกาลเป็นฐานในการพิจารณาแนวคิดเรื่องอัตตาของพุทธปรัชญาเถรวาทด้วย ซึ่งแนวคิดเรื่องอัตตาก่อนหน้านั้น แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนักปรัชญาอัสติกะ เป็นกลุ่มที่ยึดคัมภีร์พระเวทเป็นพื้นฐาน ซึ่งแยกออกไปหลายสำนัก แต่สามารถกล่าวโดยภาพรวมได้ว่า อาตมมันหรือตัวตนของนักปรัชญากลุ่มนี้เป็น “จิต” หรือนามธรรม ซึ่งอาตมมันนี้มีปรมาตมมันเป็นพื้นฐาน ในฐานะที่เป็น “ตัวตนสากล” อาตมมันมีหน้าที่จะต้องเข้าใจปรมาตมมัน จึงจะบรรลุโมกษะ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ กลุ่มนักปรัชญานาสติกะ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่เชื่อถือในคัมภีร์พระเวท ได้แก่ ปรัชญาจารวาก ปรัชญาเซน และพุทธปรัชญา ปรัชญาจารวากเป็นพวกสสารนิยม ยอมรับสิ่งที่สามารถพิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้นว่าเป็นจริง จารวากเห็นว่าตัวตนของมนุษย์นั้นเป็นสสาร มาจากการรวมตัวกันของธาตุสี่และเป็นภาวะชั่วคราว เมื่อธาตุทั้งหมดนี้แยกจากกัน ตัวตนของมนุษย์ก็แตกสลายหรือเรียกว่า ตาย ภายหลังตายไม่มีสิ่งที่เรียกว่า จิตหรือวิญญาณ ที่

จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป หรือไม่มีนรก สวรรค์เป็นสถานที่ที่จะต้องไปเสวยผลใด ๆ ส่วนปรัชญา เช่น แม้จะยอมรับว่าชีวะหรืออาตมามีอยู่ แต่ก็เห็นว่าเป็นตัวตนที่ไม่เที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยนในแง่ที่ว่า ชีวะหรือตัวตนนั้นมีคุณสมบัติประกอบอยู่ ดังนั้น แม้ชีวะจะเป็นสิ่งเที่ยงแท้แต่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามคุณสมบัติที่มามีอาศัยเหล่านั้น

สำหรับแนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีความแตกต่างจากปรัชญาอินเดียสำนักอื่น ตรงที่ไม่ได้เสนอเรื่อง “อัตตา” แต่เสนอเรื่อง “อนัตตา” แทน การกล่าวถึงเรื่อง “อัตตา” ที่ปรากฏอยู่ ก็เป็นแต่เพียงการเสนอเพื่อจะปฏิเสธการมีอยู่ของ “อัตตา หรือ เพื่อเป็นการตอกย้ำความเป็น “อนัตตา” เท่านั้น สำหรับแนวคิดเรื่อง “อนัตตา” นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นปรากฏครั้งแรกในอนัตตลักขณสูตร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อคราวโปรดปัญจวัคคีย์ทั้งห้า โดยเสนอว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” อยู่ภายในร่างกาย แต่กายและจิตของเรา คือ ชันธ์ 5 เท่านั้น ซึ่งประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งทั้งหมดไม่เที่ยงแท้ถาวร เต็มไปด้วยความทุกข์ ด้วยสภาพบีบคั้นกดดันต่าง ๆ การที่ชันธ์มารวมตัวกันเป็นชีวิตเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ มาอิงอาศัยกันจึงย่อมไม่มีอัตตาหรือตัวตนที่แท้จริง

แนวทางอีกประการหนึ่งในการพิจารณาเรื่องตัวตนในพุทธปรัชญาเถรวาท คือการอธิบายอัตตาผ่านแนวคิดแบบขณิกวาท (พระมหาสมศักดิ์ ฐมมวฑฒโน, 2548) คือ แนวคิดที่เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างตั้งอยู่เพียงชั่วขณะตามเหตุตามปัจจัย พุทธปรัชญาในฐานะขณิกวาทนั้น เห็นว่าสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือจิตเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่คงที่ในระดับปรมัตถสัจจะ แต่ที่เราเห็นและเข้าใจว่าเป็นคนหรือสัตว์นั้นเป็นเพียงสมมติสัจจะซึ่งเป็นของชั่วคราว ซึ่งย่อมเปลี่ยนแปลงหรือดับสลายไปได้ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ สำหรับในคัมภีร์ “มิลินทปัญหา” ก็เป็นการนำเอามโนทัศน์เรื่อง “อนัตตา” ของพุทธปรัชญาเถรวาท มานำเสนออย่างน่าสนใจ ผ่านการโต้ว่าที่ถกเถียงกันระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ ซึ่งประเด็นสำคัญอยู่ที่การพิสูจน์ด้วยหลักเหตุผลต่าง ๆ ว่า อัตตาหรือตัวตนที่เป็นแก่นสารของชีวิตนั้นไม่มีอยู่จริง พระนาคเสนจะใช้วิธีการยกตัวอย่างมาอธิบาย เพื่อปฏิเสธถึงความมีอยู่ของอัตตาไปทุกครั้ง โดยอธิบายว่าความมีตัวตนที่ยึดถือกันอยู่นั้น เป็นเพียงชื่อ “บัญญัติ” สำหรับสื่อสารกันในสังคมเท่านั้น นอกจากนี้ พุทธทาสภิกขุซึ่งเป็นพระนักปราชญ์ฝ่ายเถรวาทรูปสำคัญก็ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องตัวตนผ่านกรอบคิดแบบพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้คำที่ท่านคิดขึ้นว่า “ตัวกู ของกู” แทนคำว่า

“อรรถา” พุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นว่า ความทุกข์ของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะความรู้สึกว่ามี “ตัวกู ของกู” ที่เกิดจากการตั้งจิตไว้ผิดอันเนื่องมาจากวิชา ซึ่งจะนำไปสู่การยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ และด้วย “ปัญญา” รู้เท่าทันเท่านั้น ถึงจะตัดความรู้สึกว่ามีตัวตนที่ว่ามันได้แบบสิ้นเชิง ที่เรียกว่า สมุทฺเทหิมุตติ (พุทธทาสภิกขุ, 2560)

2. แนวคิดเรื่องอรรถาในปรัชญาหลังนวยุคตามแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์

ในผลงานชื่อ “The Order of Things” ฟูโกต์เสนอไว้อย่างชัดเจนว่า แนวความคิดเรื่อง “มนุษย์” ที่เขียนนำหน้าด้วยอักษรตัวใหญ่ Man เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นมาในระยะ 200 ปีที่ผ่านมา ความคิดเรื่องมนุษย์ที่หมายถึงนี้ ไม่ใช่มนุษย์ที่เดินหลังตรงที่พบเห็นได้ทั่วไปเป็นเวลาล้าน ๆ ปี หรือมนุษย์ในความเป็นจริงที่ต้องกิน ต้องขับถ่าย หรือต้องร่วมเพศ แต่เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ที่มีความสามารถในการจะบรรลุถึงอะไรต่าง ๆ ศักยภาพที่ทำให้มนุษย์มีสถานะที่ไม่แตกต่างจากพระเจ้า ซึ่งก็เป็นเพียงกรอบคิดของยุคสมัยหนึ่งเท่านั้น (ธเนศวรชยานาวา, 2548) ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์แบบที่ผ่านมานั้นตกอยู่ภายใต้กระแสดิคาภายใต้ความเป็นนวยุค เมื่อมาถึงมิเชล ฟูโกต์ ในฐานะนักปรัชญาหลังนวยุคได้นำเสนอแนวคิดเรื่องอรรถาว่า อรรถาหรือตัวตนของมนุษย์ในฐานะอัตบุคคลนั้น เป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ เป็นทั้งองค์ประธานและเป็นกรรม มนุษย์เป็นผลผลิตของอำนาจ (power) วาทกรรม (discourse) ซึ่งวาทกรรมอันมาจากความรู้ (knowledge) ความจริง (truth) ชัดต่าง ๆ ทำให้เกิดอัตบุคคลหรือตัวตนของมนุษย์ (subject) ประเภท ต่าง ๆ ขึ้น ดังที่เขากล่าวว่า

“ความรู้เชื่อมโยงอยู่กับอำนาจ ไม่เพียงเกี่ยวกับว่าอำนาจของ ‘ความจริง’ เท่านั้น แต่มีอำนาจที่จะสร้างความจริงด้วยตัวของมันเอง ความรู้ทั้งหมดเมื่อนำไปใช้ในโลกแห่งความเป็นจริงย่อมมีผลกระทบและอย่างน้อยก็กลายเป็น ‘จริง’ และเป็นความรู้ที่เคยใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้อื่น ทำให้เกิดข้อจำกัด ข้อบังคับและ ระเบียบวินัยของการปฏิบัติขึ้นมา ดังนั้น ‘ไม่มีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ปราศจากการเชื่อมโยงเข้ากับการก่อร่างความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือไม่มีความรู้ใดเลยที่ไม่อาจคาดหมายว่าไม่ได้เกี่ยวข้องกับอำนาจ’ (Foucault, Michel, 1997)

ฟูโกต์ปฏิเสธตัวตนมนุษย์ในเชิงอภิปรัชญาที่เชื่อว่ามีสารัตถะ (essence) หรือแก่นแกนที่แท้จริงบางอย่างอยู่ และปฏิเสธความเป็นอิสระของตัวตนมนุษย์แบบที่นวยุคเคยเชื่อถือ ฟูโกต์ใช้คำว่า “อรรถา” ในหลายความหมาย ทั้งในฐานะหน่วยหรืออัตลักษณ์ทางการเมือง ทั้งใน

ฐานอัตลักษณ์ของตัวเอง ซึ่งต้องผ่านการตีความ การต่อรอง การปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2555)

แนวคิดปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกมาเป็นแนวทางเพื่อการศึกษา ได้แก่ เทคโนโลยีกำกับตนเอง (technology of the self) ซึ่งเป็นการสร้างตัวตนให้เป็นเป็นอธิการ (subjectivity) กำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ และเป็นผู้รับผิดชอบต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ความคิดของ มิเชล ฟูโกต์ เกี่ยวกับ “เทคโนโลยีของตัวเอง” คือ การทำให้ตนเองอยู่ในฐานะอุปกรณ์หรือกลไกอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งสามารถสร้างอัตลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นมาในทางสังคม (Foucault, Michel, 1988) หรือเป็นการตรวจสอบและกำกับตัวเอง (self-policing self) ฟูโกต์มองว่าแม้ตัวตนจะอยู่ภายใต้การครอบงำของวาทกรรม แต่ก็ยังสามารถมีความเป็นตัวของตัวเองได้ และจะนำไปสู่การแก้ปัญหาจากการครอบงำ โดยฟูโกต์ยกตัวอย่างเรื่องการเลือกต่อรองในเพศวิถี เป็นต้น ฟูโกต์เห็นว่ามนุษย์ต้องรู้จักการต่อรองและต่อต้านขัดขืน (resistance) ต้องกำหนดตัวเอง ไม่ใช่ให้วาทกรรมมากำหนดชีวิตเสียทั้งหมด โดยมนุษย์แต่ละคนจะต้องพยายามที่จะสร้างหรือผลิตอัตตาตัวตนด้วยตนเองขึ้นมา ดังที่เขาพิจารณาความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรักร่วมเพศ ซึ่งเป็นการต่อต้านขัดขืนวาทกรรมเพศในสังคม ที่มีเพียงวาทกรรมความเป็นชายและวาทกรรมความเป็นหญิง หรือที่เรียกกันว่า “เพศปกติ” เท่านั้นครอบงำอยู่ เขากล่าวว่า

“อะไรคือความต้องการในการเคลื่อนไหวของกลุ่มเกย์ ณ เวลานี้ มันเป็นศิลปะของชีวิตมากกว่าศาสตร์หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์เทียม) ว่าเพศสภาพคือสิ่งที่...[. .] จริง ๆ แล้วเรื่องเพศสภาพนี้เป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นเอง – มันคือการสร้างของเรา และมันเป็นมากกว่าการค้นพบความลับอีกด้านของปรารถนาของเรา เราต้องเข้าใจสิ่งนั้นด้วยความปรารถนาของเรา ไปสู่รูปแบบของความสัมพันธ์ใหม่ๆ รูปแบบใหม่ของความรักใหม่ ๆ รูปแบบของการสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เรื่องเพศไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แต่คือความเป็นไปได้สำหรับชีวิตที่สร้างสรรค์” (Foucault, Michel, 1982)

สำหรับแนวคิดเรื่องการปฏิบัติต่อตนเอง (practice of self) นั้น ฟูโกต์ หมายถึงการตั้งใจที่จะบังคับตนเองให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ตนเองเป็นผู้กำหนดขึ้น รวมถึงความพยายามในการจะเปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นแบบใดแบบหนึ่ง ในรูปแบบที่ตนเองต้องการ เพื่อให้บรรลุ

เป้าหมายของตนเองในการใช้ชีวิตอย่างสุนทรีย์ ซึ่งการทำเช่นนี้ จะต้องมีการคิดทบทวนการกระทำของตนเอง และตั้งเงื่อนไขหรือวิธีการต่าง ๆ ในการควบคุมตนเองให้ได้

ส่วนข้อเสนอเรื่อง วิธีปฏิบัติแห่งเสรีภาพ (practices of freedom) ก็สืบเนื่องจากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การที่เราจะต้องรองอัตลักษณ์ กำกับตนเอง หรือจะปฏิบัติตนเองแบบใดนั้น จะต้องมีการปฏิบัติแห่งเสรีภาพ กล่าวคือ แต่ละคนจะต้องสามารถควบคุมและสนใจตนเอง เอาชนะกิเลสตัณหาของตนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายบางอย่างของตนเองได้ เสรีภาพสำหรับฟูโกต์ คือ ความมีอิสระในการคิด และการตั้งคำถามกับสิ่งที่ดำรงอยู่ทั่วไป ซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับอำนาจทั้งสิ้น ดังที่เขากล่าวไว้ว่า

“ความเสี่ยงของการมีอำนาจเหนือผู้อื่นและใช้อำนาจเผด็จการเหนือพวกเขาเกิดขึ้นได้เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไม่มีใครดูแลตัวเอง และตกเป็นทาสของความปรารถนา แต่ถ้าคุณดูแลตัวเองอย่างเหมาะสม นั่นคือ ถ้าคุณรู้ว่า ตัวเราคืออะไรในทางภวัญติวิทยา ถ้าคุณรู้ว่า คุณมีความสามารถอะไร ถ้าคุณรู้ว่า อะไรคือความหมายของการเป็นพลเมืองของเมืองๆหนึ่ง... หากคุณรู้ว่า สิ่งใดที่คุณควรกลัวและไม่ควรกลัว หากคุณรู้ถึงสิ่งที่คุณสามารถหวังได้อย่างมีเหตุผล และในทางกลับกัน อะไรคือสิ่งที่ไม่ควรให้ความสำคัญ หรือในที่สุดหากคุณรู้ว่า你不ควรกลัวความตาย – ถ้าคุณรู้สิ่งเหล่านี้ คุณจะไม่สามารถใช้อำนาจเหนือผู้อื่นในทางที่ผิด ๆ” (Foucault, Michel, 1997)

ในประเด็นการสะท้อนความคิดกลับต่อตนเอง (self-reflexivity) ฟูโกต์เสนอว่า แต่ละคนจะต้องมองตนเองให้ออกว่า อยู่ในฐานะสิ่งที่ถูกประกอบขึ้นโดยสังคม ผ่านการอ้างความรู้และความจริงชุดต่าง ๆ ตัวเราเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ภาคปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งอาจมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เศรษฐกิจ ศาสนา การเมืองและวัฒนธรรม เราจะต้องกล้าวิพากษ์วิจารณ์มากกว่ารับคำตอบสำเร็จรูปมาใช้ ดังที่ฟูโกต์กล่าวในประเด็นนี้ว่า

“ปัญหาสำหรับอัตบุคคลหรือสภาวะจิตของแต่ละบุคคล ก็คือการหันกลับมาเพ่งมองตัวเอง เพื่อยอมรับตัวเองในสิ่งที่ตนตระหนักในสิ่งที่ตัวเองเป็นอยู่ และการระลึกถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้น โดยมีความสามารถที่จะใช้การสังเกตแบบพินิจพิเคราะห์” (Foucault, Michel, 1977)

ประเด็นสุดท้ายคือ แนวความคิดเรื่องการเอื้ออาทรต่อตนเอง (caring self) ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกับที่ฟูโกต์เสนอว่า ที่สุดแล้วเราจะต้องเป็น ตัวตนที่มีจริยธรรม หรือตัวตนเชิง

จริยธรรม (ethical self) นั่นคือ การไม่ปล่อยให้ตนเองตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา ถือเป็นการเอื้ออาทรกับตนเอง ใช้แต่เท่านั้นการดำเนินตามวิถีดังกล่าวยังต้องคำนึงถึงผู้อื่นไปในตัวด้วย (อภิภา ปรัชญพฤทธิ, 2554) ในความคิดของฟูโกต์ปัจเจกชนมีแค่ศีลธรรมเชิงศาสนาเท่านั้นยังไม่พอ เพราะศีลธรรมอาจกลายเป็นการปกครองชีวญาณ แล้วมาควบคุมกำกับตัวเราเอง ปัจเจกชนจึงต้องมีความสร้างสรรค์และต้องมีความคิดแบบวิพากษ์วิจารณ์ หรือความคิดสร้างสรรค์ ถ้าจะยอมรับศีลธรรม ก็ต้องยอมรับหลังจากได้วิพากษ์วิจารณ์แล้วเท่านั้น ดังที่เขาเสนอว่า

“มีสาเหตุหลายประการที่ทำให้ "การรู้จักตัวเอง" ถูกบดบังโดย "การดูแลตัวเอง" ประการแรก มีความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในหลักการทางศีลธรรมของสังคมตะวันตก. เราพบว่ามันยากที่จะยึดหลักคุณธรรมอย่างเข้มงวดและหลักการเข้มงวดในทางศีลที่เสนอว่า เราควรดูแลตัวเองให้ดีกว่าสิ่งอื่นใดในโลก เรามีแนวโน้มที่จะเห็นว่าการดูแลตัวเองจะกลายเป็นเป็นความผิด ถ้าหลีกเลี่ยงจากกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมทั้งหมด เราสืบทอดประเพณีของศีลธรรมของคริสเตียนซึ่งทำให้ตนเองยอมสละเงื่อนไขบางอย่างเพื่อ “ความรอด” การรู้จักตนเองจึงเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับการสละตนเอง” (Foucault, Michel, 1994)

3. แนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ มองผ่านพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอัตตาของมิเชล ฟูโกต์ ผ่านมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นในการศึกษาไว้ 3 ประเด็น ได้แก่

3.1 การก่อกำเนิดอัตตาหรือตัวตนของมนุษย์ คือการพิจารณาว่า ตัวตนของมนุษย์เกิดขึ้นได้อย่างไร ฟูโกต์เสนอว่าตัวตนของมนุษย์แบบที่เรากำลังพิจารณานี้เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่นานสำหรับฟูโกต์แล้ว มนุษย์ไม่ใช่ผู้กระทำการ (Agent) แต่เป็นผลลัพธ์ของอำนาจและของวาทกรรมเกี่ยวกับตัวตนของมนุษย์ หรือเป็นเพียงผลผลิตของภาษาชุดหนึ่งที่ใช้ในการอธิบายหรือนิยามตัวเองในแบบต่าง ๆ ซึ่งโดยสรุปจะมีกระบวนการทำให้มนุษย์มี “ตัวตน” ในฐานะที่เป็นอัตบุคคล 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก การใช้ความรู้หรือศาสตร์แยกมนุษย์ออกเป็นกลุ่มและประเภทต่าง ๆ เช่น คนสุขภาพดี คนปกติ คนบ้า คนจน คนรวย อันจะนำไปสู่ขั้นตอนที่สอง ก็คือการแบ่งแยกหรือจำแนกความแตกต่างให้เห็นอย่างเด่นชัด บุคคลแต่ละประเภทเหล่านั้นจะมีชุดความรู้หรือวาทกรรมกำกับอยู่ทั้งหมด และขั้นตอนที่สามจะเป็นขั้นของการที่ปัจเจกชนยอมรับการเป็นอัตบุคคลที่มาจากการถูกกำหนดจากสองขั้นตอนแรกอย่างจำยอม

ขณะเดียวกันก็มีความสามารถที่จะกำหนดตัวเองได้บ้าง ซึ่งการอธิบายการก่อกำเนิดของตัวตนในระดับสมมติสัจจะเช่นนี้ มีความแตกต่างจากการอธิบายอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่เสนอคำอธิบายในแบบปรมัตถสัจจะ หรืออธิบายมูลฐานการเกิดของตัวตนมนุษย์ในเชิงอภิปรัชญาว่าตัวตนของมนุษย์นั้นคือ ชันธ์ 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือแบ่งออกเป็น รูปกับนาม หรือ กายกับจิต และตัวตนที่พุทธปรัชญาเสนอนั้นเกิดมาจากอวิชชา ความไม่รู้ในความจริง ซึ่งทำให้ต้องเกิดดับอยู่ทุกขณะจิต และเกิดตายเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารนานยาว

3.2 การดำเนินไปของอัตตาหรือตัวตนของมนุษย์เป็นเช่นไร พุโธต์อธิบายว่าตัวตนหรืออัตบุคคลจะถูกควบคุมโดยวินัยทางสังคม และจะถูกปลูกฝังในจิตสำนึกให้ผูกตนเองติดกับแบบแผนของความรู้ ความจริง หรือระบอบแห่งสัจจะ (regime of truth) ที่สังคมสร้างขึ้นมา ทำให้เราตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของคนอื่น โดยที่บางที่เราเองยังรู้สึกกว่าเรามีเสรีภาพด้วยซ้ำ เช่นเดียวกับประเด็นที่หนึ่ง เมื่อพุทธปรัชญาเถรวาทอธิบายการดำเนินไปของอัตตาตัวตน ก็ไม่ได้เอื้ออ้างถึงการกำกับโดยกฎเกณฑ์ทางสังคมแบบที่พุโธต์ทำ แต่ได้เสนอคำอธิบายผ่านกฎธรรมชาติ ได้แก่ การที่อัตตาหรือตัวตนต้องตกอยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณ์ คือ อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตา นอกจากนี้สายโซ่การมีชีวิตในฐานะตัวตนระดับสมมติของเรา นั้น เป็นไปตามวงรอบแห่งปฏิจจสมุปบาท และอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นความจริงตามธรรมชาติที่ไม่ยกเว้นผู้ใดทั้งสิ้น พุทธปรัชญาเถรวาทยังเสนออีกว่า เมื่ออัตตาหรือตัวตนเกิดขึ้นในฐานะชันธ์ 5 หากไม่รู้เท่าทันจะนำไปสู่ การยึดมั่นในตัวตน ที่เรียกว่า “อุปาทานชันธ์” ซึ่งทำให้ต้องว่ายเวียนอยู่ในกองทุกข์อย่างยากที่จะสลัดออกได้

3.3 วิธีจัดการกับตัวตนหรือทำให้ตัวตนไม่ก่อปัญหา พุโธต์เสนอว่า เมื่อตัวตนเกิดจากอำนาจ ความรู้ และ ความจริง ที่ถูกผลิตขึ้นมาครอบงำเราอยู่ เราจึงต้องต่อต้านขัดขืนอำนาจนั้น หรือใช้วิธีการต่อรองเพื่อจะหาอัตลักษณ์ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมให้กับตนเอง โดยเปรียบเทียบเหมือนการสถาปนาอธิปไตยเป็นของตน (sovereign self) นอกจากนี้จะต้องกำหนดตัวเองขึ้นเป็นองค์ประธาน ในการลุกขึ้นมาตอบโต้หรือไม่ยอมจำนนต่อการแบ่งประเภทตามวาทกรรมหลักของสังคม เช่น การเปิดพื้นที่ของเพศที่สามหรือเพศทางเลือก ซึ่งเป็นการตอบโต้วาทกรรมความเป็นหญิงและวาทกรรมความเป็นชาย เป็นต้น วิธีการเช่นนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอในทางพุทธปรัชญาที่แม้ว่าจะปฏิเสธอัตตาในระดับปรมัตถ์ แต่ในระดับสมมติก็ต้องสอนว่า “ตนแลเป็นที่

ฟังของตน” สำหรับประเด็นเรื่องการตอรองหรือตอบโต้ว่ากรรมหลักนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทเองก็เสนอเรื่องการรู้เท่าทัน “ปัญญา” ทั้งหลาย ความรู้เท่าทันสมมุติบัญญัติในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น รวมไปถึงการรู้เข้าใจวิถีทางแห่งภาษาที่เรียกว่า โวหารโลก อันอาจเทียบได้กับบรรดากรรมที่แพร่หลายอยู่ในสังคมนั่นเอง นอกจากนี้การเกิดขึ้นของ “ภิกษุณี” ในฐานะนักบวชหญิงในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาก็อาจพิจารณาในฐานะของการตอรอง ต่อต้านขัดขึ้นอำนาจของการกำหนดหรือบัญญัติได้เช่นเดียวกัน

นอกจากการตอรองหรือต่อต้านขัดขึ้นแล้ว พุโกต์ ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการกับตัวตนของเรา ผ่านแนวคิดเรื่องที่สองคล้องกันในเรื่อง เทคโนโลยีกำกับตนเอง ปฏิบัติการแห่งเสรีภาพ การเอื้ออาทรต่อตนเอง การกำกับตนเองจากภายใน ซึ่งวิธีการกำกับตนเองจากภายใน เพื่อสร้างตัวตนเชิงจริยธรรมเช่นที่พุโกต์เสนอมานี้ อาจเทียบได้กับการปฏิบัติตาม “พระวินัย” ที่ถูกนำเสนอในพุทธปรัชญาเถรวาท พระวินัย หมายถึง กฎระเบียบข้อบังคับหรือข้อห้าม ที่ภิกษุแต่ละจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปในทางเดียวกันเพื่อความงดงามของหมู่ภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น ซึ่งแม้การปฏิบัติตามพระวินัยจะเป็นการควบคุมตนเองจากภายใน แต่การบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อนั้น ถือเป็นการควบคุมตรวจสอบโดยสังคมในเวลาเดียวกัน เนื่องจากจะต้องมาจากการกล่าวติเตียนภิกษุในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจากคนทั่วไปก่อน แล้วจึงนำมาปรารภเป็นเหตุในการกำหนด วางกฎระเบียบขึ้นภายหลัง ทั้งนี้การสำรวมในพระวินัย ในฐานะปาฏิโมกขสังวรศีลนี้ นอกจากเพื่อความงดงามแห่งสังฆะ ผ่านการฝึกฝนตนเองทางกาย (ศีล) แล้ว ยังจะเป็นบาปฐานไปสู่การพัฒนาจิตใจและปัญญาสำหรับการตัดอวิชชาที่นำมาสู่ความสำคัญมั่นหมายว่ามีตัวตนอีกด้วย

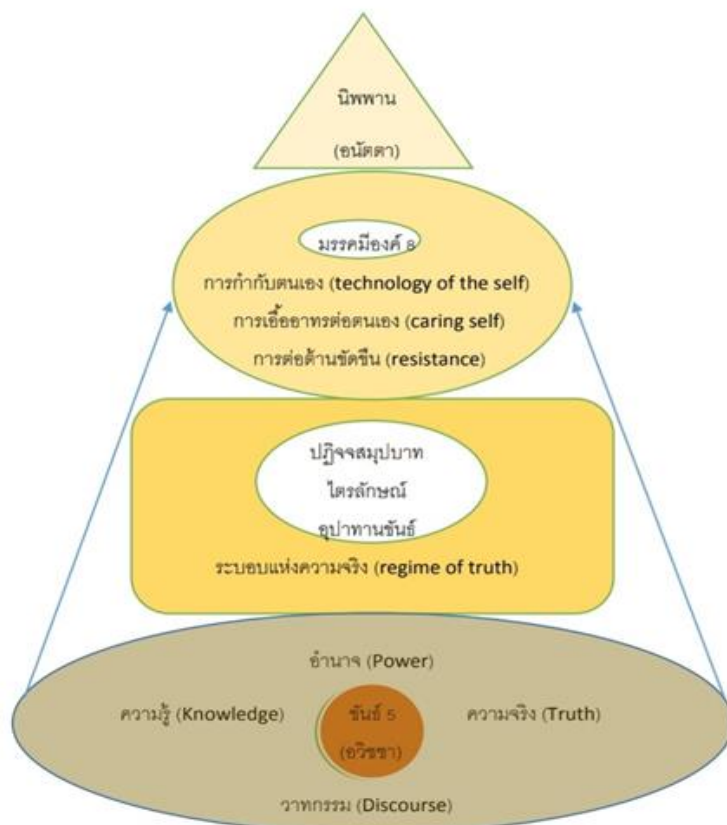
ข้อเสนออีกประการหนึ่งในประเด็นนี้ของพุโกต์ก็คือ อัตบุคคลแต่ละคนจะต้องทบทวนตัวเองอยู่ตลอดเวลา หรือที่เรียกว่า “การสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์” (critical reflexion) ซึ่งการเสนอเรื่องนี้ ไม่ได้แตกต่างจากการสารภาพบาปในคริสต์ศาสนา หรือแม้แต่การปลงอาบัติในศาสนาพุทธ ซึ่งก็คือกระบวนการอย่างหนึ่งที่ตัวเราจะต้องมีความกล้าหาญที่จะยอมรับและวิพากษ์สิ่งที่ตัวเองเป็น โดยเฉพาะสิ่งที่ผิดพลาดบกพร่อง ซึ่งวิธีการเช่นนี้จะนำไปสู่การกระทำต่อร่างกาย จิตวิญญาณ ความคิดและวัตรปฏิบัติของเรา เพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง และทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์ในตัวเอง (creativity of oneself) ข้อเสนอที่พุโกต์ไปไม่ถึง หรือไม่ได้อธิบายไว้ แต่ปรากฏอยู่ในพุทธปรัชญาเถรวาท นั่นคือ การพัฒนาหรือยกระดับอัตตาตัวตนไปสู่

ระดับโลกุตระ หรือการบรรลุนิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นการประกาศอิสรภาพจากความรู้สึกว่ามีตัวตนของมนุษย์ พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นถือว่า การบรรลุนิพพาน เป็นเป้าหมายอันสูงสุดในการพัฒนาชีวิตหรือตัวตนของมนุษย์ ซึ่งการจะไปถึงเป้าหมายที่ว่านั้น จะต้องพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญามองสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง อันหมายถึงเห็นไตรลักษณ์ และวงล้อแห่งปฏิจสมุพบาท โดยจะต้องปฏิบัติตนในแนวทางที่เรียกว่า “มรรคมีองค์ 8” และเจริญ “สติปัฏฐาน 4” เพื่อตามรู้ทันตนเองอยู่ตลอดเวลา

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการศึกษาในเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับอัตตาในการนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ซึ่งสามารถเขียนเป็นภาพได้ดังนี้

พุทธปฏิมาหรือเจดีย์แห่งการพัฒนาตัวตนของมนุษย์
(Buddha image or Pagoda of Self Development)

ปรัชญาหลังนวยคของมิเชล ฟูโกต์ กับ พุทธปรัชญาเถรวาท เสนอเรื่องอัตตาโดยมุ่งความสนใจไปที่ตัวตนคนละระดับกัน กล่าวคือ ฟูโกต์มุ่งความสนใจและอธิบายอัตตาหรือตัวตนของมนุษย์อย่างละเอียดในระดับโลกียะ โดยแสดงให้เห็นว่าตัวตนของมนุษย์นั้นถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างไร และส่งผลต่อผู้คนอย่างไรในยุคปัจจุบัน ในขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมุ่งความสนใจนำเสนอและแจกแจงอัตตาหรือตัวตนมนุษย์ในระดับโลกุตตระหรือในเชิงอภิปรัชญาจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นโดยสรุปว่า ทั้งสองแนวคิดนี้แทบจะไม่ได้ขัดแย้งกัน แต่มีส่วนเสริมเติมแต่งซึ่งกันและกันอย่างมีนัยสำคัญ

เวลาที่พุทธปรัชญาเถรวาทเสนอว่า ความเป็น “ตัวตน” ของคนเราเป็นเพียงบัญญัติ สังคมสมมติ สังคมนิยม หรือโศลกโลก เหล่านี้เป็นต้น พุทธปรัชญาเถรวาทจะเสนอเพียงผ่าน ๆ โดยไม่ลงรายละเอียด ทั้งนี้ เพื่อชักนำความสนใจมาสู่คำอธิบายที่เห็นว่าจริงแท้กว่า และมุ่งไปสู่การดับทุกข์อย่างสิ้นเชิงมากกว่า แต่สำหรับปุณชนคนสามัญทั่วไปแล้ว ความจริงระดับโลกียะที่ยังจำเป็นต้องเกลือกกลั้ว และสลัดยาก ซ้ำทำให้หลงทางและเสียเวลานั้น จำเป็นจะต้องทำให้เกิดความเข้าใจที่กระจ่างชัด เพื่อที่จะได้รู้เท่าทันและเกิดภาวะนิพพิทาเบื่อหน่ายจากคลายการติดในรสแห่งอัสสาทะ และเพิ่มสติสัมปชัญญะของตัวเองเมื่อจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ในฐานะต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดให้ หรือมีอยู่เป็นอยู่แล้ว ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ฟูโกต์ได้เข้ามาอุดช่องว่างในส่วนที่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้ให้น้ำหนักหรือรายละเอียดมากนัก เช่นเดียวกับที่ ฟูโกต์เองก็ไม่ได้เสนอต่ออย่างชัดเจนว่า เมื่อตัวตนถูกรอบงำด้วยอำนาจวาทกรรมจนแทบจะไม่เปิดเสรีภาพให้แก่เราในการที่จะโต้แย้งเปลี่ยนแปลง เราจะหลุดไปให้พ้นจากกรงครอบแห่งอำนาจทางสังคมนี้ได้หรือไม่ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทก็ได้ทำหน้าที่ชี้ชวนและชักพาอัตตาหรือตัวตนของเราให้บรรลุอิสรภาพทางจิตในประเด็นนี้

ดังนั้น เมื่อนำเอาสองแนวคิดนี้มาผสมผสานกันเพื่ออธิบายอัตตาหรือตัวตนของมนุษย์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็สามารถสร้างเป็นชุดคำอธิบายเพื่อตอบประเด็นที่สนใจได้ว่า

ในประเด็นการก่อกำเนิดอัตตาตัวตนของมนุษย์ ส่วนที่เป็นสารัตถะขั้นในสุดและลึกสุดก็คือคำอธิบายของพุทธปรัชญาเถรวาทที่อธิบายว่า อัตตาของเราเกิดขึ้นและสืบทอดไปในแบบสันตติ เพราะอวิชชา ความไม่รู้ เป็นมูลฐาน เมื่อเป็นเรื่องของความไม่รู้ ในภาวะปกติมนุษย์จึงแทบไม่รับรู้การดำเนินไปของตัวตนชนิดที่มีอวิชชาอยู่เบื้องหลังนี้เลย โดยทั่วไปมนุษย์จึงมาจับภาพรับรู้การเกิดขึ้นของตัวตนในระดับร่างกาย หรือที่เป็นตัวบุคคล ในฐานะของขั้น 5 ที่ถูก

ปรุ้งแต่งด้วยอำนาจของอวิชชา ตัณหา อุปาทานเรียบร้อยแล้ว อย่างไรก็ตาม การรับรู้ว่าอัตตาตัวตน คือ การทำงานของชั้น 5 ที่มีเหตุปัจจัยทำให้มารวมตัวกันอยู่ ก็ไม่ใช่ความรู้ที่แพร่หลาย มีคนจำนวนน้อยที่สนใจศึกษาอย่างจริงจัง เหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะมีตัวตนสมมติทางสังคมอื่นที่พอกซ้อนเสริมขึ้นไปบนตัวตนที่เกิดขึ้นลอย ๆ จากการประชุมกันของชั้น 5 อีกหลายชั้น ซึ่งส่วนนี้ฟูโกต์ได้แสดงให้เห็นแล้วว่ามันเป็นกระบวนการประกอบสร้างตัวตนขึ้นมาจากการผลิต “ความรู้” (knowledge) ผ่านการจำแนกด้วยศาสตร์ต่าง ๆ และความรู้นั้นถูกสถาปนาขึ้นมาแล้วสมอ้างว่าเป็น “ความจริง” (truth) และความจริงแต่ละชุดเมื่อกลายเป็นความเชื่อหลักของสังคม ก็จะกลายเป็นอำนาจ (knowledge is power) โดยตัวมันเอง และผลิตซ้ำตัวมันเองไปเรื่อย ๆ กลายเป็นวาทกรรมหลักหรือวาทกรรมนำ (hegemonic discourse) โดยตัวมันเองแทบจะไม่ถูกตรวจสอบหรือถูกโต้แย้ง หน้าซ้ำกลับทำให้ผู้คนหลงเชื่อและเห็นสอดคล้องไปในทางเดียวกันทั้งหมดด้วย

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินไปของอัตตา ฟูโกต์ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า อัตตาตัวตนของมนุษย์ ผ่านการแสดงบทบาทในตำแหน่งแห่งที่ต่าง ๆ นั้น เป็นการกำกับของระบอบแห่งสัจจะ (regime of truth) อันมาจากการทำงานร่วมกันของความรู้ อำนาจ ความจริง และวาทกรรมตามยุคสมัย โดยมีพุทธปรัชญาเถรวาทให้คำอธิบายที่ลึกลงไปกว่าอีกชั้นว่า ตัวตนสมมติผ่าน วาทกรรมเหล่านั้น เมื่อมีฐานอยู่บนตัวตนที่ไม่มีแก่นแกนแท้จริงอย่างชั้น 5 ก็ย่อมตกอยู่ในวงล้อมแห่งปฏิจางสมุบาท และอยู่ภายใต้ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา หากเรามัวหลงระเห็จไปกับหัวโขนสมมติในบทบาทต่าง ๆ อย่างไม่รู้เท่าทันก็อาจจะทำให้เกิดทุกข์และโทษทั้งแก่ตนเองและสังคมได้

เมื่อตระหนักและเข้าใจสถานะของอัตตาหรือตัวตนดังที่กล่าวมา จึงนำไปสู่ขั้นต่อไปที่จะเป็นการค้นหาทางที่จะพัฒนาตนเองของอัตตาที่รู้เท่าทัน ก็จำเป็นที่จะต้องมีการต่อต้านขัดขืนที่ไม่ได้หมายถึงการใช้กำลัง แต่หมายถึง การไม่ยอมถูกครอบงำโดยวาทกรรมหลักที่คอยมากำหนดคดขี่ โดยการนิยามตนเองใหม่ อีกทั้งต้องคอยกำกับตนเองเพื่อสร้างตัวตนทางจริยธรรมขึ้นมา (ethical self) ด้วยแนวคิดที่เรียกว่าปฏิบัติการแห่งเสรีภาพ รวมถึงการเอื้ออาทรตนเอง ตามที่ฟูโกต์เสนอ ถ้ายังมีกำลังและต้องการพัฒนาตัวตนให้ไกลไปกว่านั้นพุทธปรัชญาเถรวาทก็เสนอแบบแผนแห่งการพัฒนาตนเองตามหลัก “มรรคมืองค์ 8” และการรู้เท่าทันอัตตาตนเองตามหลัก “สติปัฏฐาน 4” ซึ่งเป็นการยกระดับตัวตนขึ้นสู่ระดับโลกุตระ ที่จะ

ไม่แปดเปื้อนและไม่ถูกพันนาการไว้กับโลกียะอีกต่อไป หรือที่เรียกว่า การบรรลุนิพพาน อันเป็นอิสรภาพทางจิตที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

อภิปรายผล

แนวคิดเรื่องอัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นการนำเสนอแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะในทางปรัชญา เนื่องจากการอธิบายตัวตนของมนุษย์ในรูปแบบที่แสดงให้เห็นถึง “ความไม่มีอัตตาหรือตัวตน” ที่แท้จริงอยู่ ซึ่งเป็นการสวนกระแสแนวคิดร่วมสมัยอื่นทั้งหมด ดังนั้น การทำให้แนวคิดดังกล่าวเป็นที่รับรู้เข้าใจโดยทั่วไปจึงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากการนำเสนอแนวคิดที่ขัดกับสามัญสำนึกของคนส่วนใหญ่ และประกอบกับมีความลึกซึ้ง จึงกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดกระแสรองในสารบบทางปรัชญา

ส่วนแนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ นั้น ถือเป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก เป็นการตอกย้ำถึง “ตัวตน” ที่เรามี และไม่ได้เสนอให้เราปฏิเสธตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางศาสตร์ และสังคมวัฒนธรรม แต่ได้ให้คำอธิบายและแนวทางดำเนินชีวิตอยู่กับตัวตนเหล่านั้นอย่างเข้าใจและสุนทรีย์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ท่าทีทางปรัชญาเช่นนี้ เป็นการเน้นการขยายอัตตา หรือตัวตนของเราออกไปเรื่อย ๆ ไร้จุดจบ ซึ่งการเสนอเช่นนี้เท่ากับสนับสนุนให้แต่ละคนเข้าสู่สนามแข่งทางวาทกรรมเพื่อประชันอัตตากันในลักษณะต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาแนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ผ่านพุทธปรัชญาเถรวาท ในประเด็นนี้อาจพิจารณาได้สองลักษณะกล่าวคือ ในเชิงบวก จะเกิดการดิ้นรนเพื่อสร้างสรรค์ตัวตน หรือแสวงหาพื้นที่ใหม่ ๆ ทางสังคม อันส่งผลให้เกิดนวัตกรรมทางตัวตน หรือนวัตกรรมทางสังคมในลักษณะอื่นที่อาจเปิดกว้างออกไปอย่างไร้ขีดจำกัด ส่วนในเชิงลบ เมื่อเรายอมรับให้อัตตาหรือตัวตนเข้าสู่สนามแห่งการชิงพื้นที่เพื่อยืนยันตัวตนในแบบต่าง ๆ ตัวตนที่หลากหลายเหล่านั้นโดยเฉพาะตัวตนใหม่ ๆ ซึ่งมีลักษณะแห่ง “ความเป็นอื่น” จากตัวตนปกติธรรมดาทั่วไป ย่อมจะต้องมีการปะทะ ขัดแย้ง ต่อสู้ ซึ่งอาจจะบานปลายออกมาเป็นความรุนแรงทางวัฒนธรรม หรือความรุนแรงทางกายภาพ อันเนื่องมาจากการยึดติดในตัวตน (อัตตวาหุปาทาน) ยึดติดในกาม (กามุปาทาน) ยึดติดในทิฐิความเห็น (ทิฏฐุปาทาน) ยึดติดในศีล

พรตแบบใดแบบหนึ่ง (สัลลพตูปาทาน) ก็ได้ ดังนั้น ท่าทีต่อตัวตนเช่นนี้ของฟูโกต์ จึงอาจจะไม่ใช่ข้อเสนอหรือคำอธิบายที่นำไปสู่ทางออกที่ดีที่สุดทั้งในระดับบุคคลหรือสังคมอย่างแท้จริง

สำหรับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ เป็นความพยายามที่จะนำภูมิปัญญาตะวันออก อันได้แก่พุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งยังมีพลังอย่างสำคัญในปัจจุบัน มาพิจารณาและผนวกเข้ากับแนวคิดหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ ที่โดดเด่นในปรัชญาตะวันตก ซึ่งก็พบว่าทั้งสองแนวคิดนี้มีบทบาทช่วยเสริมเติมแต่งความเข้าใจเรื่องอัตตาตัวตนของมนุษย์ให้มีความชัดเจนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม คำอธิบายและข้อเสนอเกี่ยวกับตัวตนของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีความละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งถึงแม้จะเป็นหนทางที่กำหนดเป้าหมายไว้ชัดเจนดี แต่การดำเนินไปสู่เป้าหมายที่วางนั้นก็ไม่ได้ง่ายสำหรับคนทั่วไป หรือไม่ได้เป็นเรื่องที่รู้เห็นตามได้ง่ายในคนหมู่มากที่ถูกขับเคลื่อนด้วยอวิชชา กิเลสตัณหา และพอกพูนอยู่ด้วยอัตตาสมมติต่าง ๆ กล่าวให้ถึงที่สุดสำหรับคนที่ไม่ได้ชื่นชอบแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ หรือไม่ได้ศรัทธาในแนวทางของพุทธปรัชญา โดยพื้นฐานก็ย่อมเห็นว่า ข้อเสนอและคำอธิบายเกี่ยวกับตัวตนของทั้งสองแนวคิดนี้ ก็เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมแบบหนึ่งซึ่งโดยตัวมันเองก็พร้อมจะถูกโต้แย้ง ต่อต้านขัดขึ้น และแย่งชิงการนิยามความหมาย เพื่อสลายการเป็นวาทกรรมหลักในสังคมอยู่นั่นเอง

สรุป

จากการศึกษาวิจัยแนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ ผ่านมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่า มิเชล ฟูโกต์ นั้นพิจารณาอัตตาตัวตนในฐานะสิ่งที่มีอยู่ดำรงอยู่และพร้อมจะมีการปะทะ ต่อรอง ปรับเปลี่ยนใหม่อยู่ตลอดเวลา อัตตาในระดับนี้จึงมีพลวัต (dynamic) อยู่เสมอ ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทกลับมองอัตตาในระดับที่หยุดนิ่ง (static) ในฐานะที่เป็น “อนัตตา” หรือ “สุญญตา” ซึ่งทั้งสองแนวคิดแม้จะสนใจอัตตาคนละระดับชั้นกัน แต่จุดร่วมที่สำคัญคือการพยายามนำเสนอและวิเคราะห์ตัวตนหรือธรรมชาติของมนุษย์ ทำให้เห็นว่า ตัวตนของเราในฐานะสมมติบัญญัติ แบบที่ฟูโกต์และพุทธปรัชญาเถรวาทเสนอนั้น ประกอบสร้างขึ้นได้อย่างไร ทั้งนี้ เพื่อเพิ่มความสามารถในการรู้เท่าทันภาวะที่เกิดจากการปรุงแต่งต่าง ๆ และท้ายที่สุดทั้งสองแนวคิดนี้ก็ได้นำเสนอถึงท่าที วิธีการที่จะอยู่ร่วมหรือจัดการกับอัตตาหรือตัวตนเพื่อไม่ให้ก่อปัญหา สามารถยกระดับความเข้าใจอัตตาไปสู่สภาวะที่

เรียกว่า “อนัตตา” หรือ “สุญญตา” ในชั้นปรมัตถบัญญัติได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้มีสติ รู้เท่าทันตนเองและผู้อื่น สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขโดยแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปประยุกต์ใช้

ผลจากการวิจัยเรื่อง “อรรถาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล ฟูโกต์ มองผ่านพุทธปรัชญาเถรวาท” มีข้อเสนอแนะในการนำไปประยุกต์ใช้ ดังนี้

1.1 ในเชิงปัจเจกบุคคล การมีความรู้ในเรื่องอรรถาหรือตัวตน จนถึงขั้นเข้าใจความเป็นอนัตตา ทั้งในแบบที่ฟูโกต์เสนอ และพุทธปรัชญาเสนอ เมื่อรู้ว่าตัวตนเป็นของที่ประกอบขึ้นด้วยวาทกรรม ไม่ใช่ความจริงขั้นสูงสุด หรือรู้ว่าตัวตนที่แท้จริงไม่มี ความยึดมั่นถือมั่นก็ย่อมคลายตัวลง การรู้เท่าทันเช่นนี้จะช่วยลดกิเลสและตัณหา และช่วยบรรเทาความเห็นแก่ตัวให้เบาบางลง เมื่อจะทำอะไรก็ลดประโยชน์ตน มองให้เห็นผลประโยชน์ในวงกว้าง การจะทำได้เช่นนี้จะต้องไม่มีความรู้สึกว่ามีอรรถาตัวตนมาเป็นอุปสรรคก้างกัน นอกจากนี้ เมื่อทราบถึงลักษณะอันสมมติของตัวตน ก็จะคลายทิฐิมานะ อหังการ มมังการลง มีความเอื้ออาทรอ่อนปรนต่อผู้อื่นมากขึ้น มีความเปิดใจกว้าง ยึดความถูกต้องตามหลักการ (ธรรมาธิปไตย) มากกว่าตัดสินใจตามใจฉัน (อรรถาธิปไตย) กล่าวได้ว่าการให้ความหมายแก่โลกนี้จึงขึ้นอยู่กับความรู้และการปรุงแต่งจิตของมนุษย์ ซึ่งอาศัยตัวตนและความยึดถือในตัวตนเป็นฐาน แต่มนุษย์ก็ยังมีศักยภาพที่จะรับรู้โลกตามความเป็นจริง การรับรู้โลกตามความเป็นจริงทั้งกายและจิต เป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในตัวมนุษย์เอง ความขัดแย้งกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และความขัดแย้งกับโลกที่ตนอยู่อาศัยไปในเวลาเดียวกัน

1.2 ในเชิงเศรษฐกิจ ในยุคที่ประเทศไทยอยู่ภายใต้นโยบาย Thailand 4.0 ซึ่งภาคอุตสาหกรรมและภาคส่วนต่าง ๆ มีความจำเป็นที่จะต้องขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้คือ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” แนวคิดทางปรัชญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” ที่มิเชล ฟูโกต์นำเสนอ นั้น เป็นการมองอรรถาในเชิงบวก ที่สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์กับการขับเคลื่อนประเทศภายใต้นโยบายดังกล่าว เพราะฟูโกต์เสนอให้เราปฏิเสธ ไม่ยอมรับตัวตนที่ถูกกำหนดหรือถูกครอบงำโดยวาทกรรมหลักทางสังคม ดังนั้น ข้อเสนอของฟูโกต์จึงสนับสนุนให้ปัจเจกบุคคล ลุกขึ้นมาต่อรอง

ต่อสู้ดิ้นรน มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ในการที่จะแสวงหาพื้นที่ และสร้างสรรค์ตัวตนทางสังคมใหม่ ซึ่งฐานคิดแบบนี้ ทำให้เกิดนวัตกรรมขึ้นได้ เพราะการสร้างตัวตนทางสังคมให้โดดเด่นเป็นที่กล่าวขาน ย่อมกำเนิดมาจากความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมต่าง ๆ ให้เป็นที่ปรากฏ และได้รับการยอมรับ ทั้งในแง่ ผลลัพธ์ ผลผลิต และภาพลักษณ์ใหม่ ๆ ซึ่งดังที่กล่าวมา ย่อมต้องอาศัยแนวคิดเรื่องอัตตาแบบพุโกต์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา หรือเป็นฐานในการเพิ่มมูลค่าให้ตัวตนโด่งดัง มีชื่อเสียง หรือมีสถานะทางเศรษฐกิจตามมา

1.3 ในเชิงสังคมวัฒนธรรม การทำความเข้าใจเรื่องตัวตน และการประกอบสร้างตัวตนออกมาเป็นอัตลักษณ์ที่หลากหลายผ่านวาทกรรมชุดต่าง ๆ จะทำให้รัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องเพิ่มความตระหนักเมื่อจะต้องออกกฎหมายหรือนโยบายใด ๆ ก็ตามที่กระทบถึงคนกลุ่มน้อย คนด้อยโอกาส คนชายขอบ จะตีปายสร้างความหมายให้เขาอย่างไรรั้น จะต้องใช้ความระมัดระวัง ไม่ให้มีการกระทบสิทธิ ศักดิ์ศรี หรือเหยียดหยามความเป็นมนุษย์ และตัวตนทางชาติพันธุ์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเหล่านั้น นอกจากนี้ รัฐจะต้องเคารพความหลากหลาย และให้ความสำคัญกับวาทกรรมรอง โดยต้องสนับสนุนและเปิดกว้างให้เกิดสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างเต็มที่

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาหลังนวยุคของมิเชล พูโกต์ ผ่านพุทธปรัชญาเถรวาทมาทั้งหมดนี้ ในทางปรัชญาถือว่าแนวคิดเรื่องอัตตานั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่สามารถนำไปต่อยอดพิจารณาในเรื่องอื่น ๆ ดังนั้น ผู้สนใจอาจนำแนวคิดของพูโกต์ หรือนักปรัชญาคนอื่น ๆ ไปกำหนดประเด็นในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมได้อีกมากมาย เช่น การต่อรองขัดแย้ง และกำหนดวาทกรรมเรื่องเพศของเพศที่สามในสังคมไทย ตัวตนของคนชายขอบกับกระบวนการสร้าง “ความเป็นอื่น” ในสังคมไทย การสร้างตัวตนในโลกเสมือนและสื่อสังคมออนไลน์ แนวคิดเรื่องตัวตนกับปรัชญาการศึกษาแบบไทย การประกอบสร้างตัวตน “ความเป็นคนไทย” ศึกษาผ่านแนวคิดปรัชญาหลังนวยุค หรือ ศึกษา “ตัวตนทางจริยธรรม” ของ “อดีตผู้ต้องขัง” ผ่านแนวคิดทางปรัชญาและศาสนา หรืออาจจะศึกษาการเกิดขึ้นของ “ภิกษุณี” ในฐานะนักบวชหญิง ผ่านกระบวนการต่อรองและต่อต้านขัดแย้งวาทกรรมหลักตามแนวคิดของมิเชล พูโกต์ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2548). การสร้าง “ซัปเจค” บทวิพากษ์ Foucault และการวิเคราะห์ “ซัปเจค” จากภาพ Las Meninas. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาสมศักดิ์ ฐมมวฑฒโน. (2548). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องทฤษฎีขนิกวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2560). ตัวกู ของกู. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ธรรมะ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ โอสถานนท์. (2539). ตัวตนในทัศนะของพุทธปรัชญาและปรัชญาของเดวิด ฮูม : การศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ. พุทธศาสนศึกษา, 3 (2), 53-57.
- อภิภา ปรัชญพฤทธิ์. (2554). หลังสมัยใหม่นิยมและการอุดมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2555). คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Foucault, Michel. (1977). Discipline and Punishment: The Birth of the Prison. Trans. Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel. (1982). "Sex, Power, and the Politics of Identity", in Michel Foucault. Ethics, Subjectivity and Truth. Essential Works of Foucault 1954-1984, ed. Paul Rabinow. New York: The New Press.
- Foucault, Michel. (1988). Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault. (L. H. Martin, H. Gutman, P. H. Hutton, Eds.). Amherst: Mass: University of Massachusetts Press.
- Foucault, Michel. (1994). "Technologies of the Self" Ethics: Subjectivity and Truth. New York: The New Press.

Foucault, Michel. (1997). “The Ethics of the Concern of the Self as a Practice of Freedom” Ethics: Subjectivity and Truth. New York: The New Press.